

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“ - БЛАГОЕВГРАД
Факултет по ИЗКУСТВАТА

Катедра „КУЛТУРОЛОГИЯ“

Анелия Любенова Далева

**СОЦИО-КУЛТУРНИ ВЛИЯНИЯ НА ТУРИЗМА
ВЪРХУ МЕСТНИТЕ ОБЩНОСТИ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователна
и научна степен „доктор“
по научна специалност
„Теория и история на културата“**

НАУЧНИ РЪКОВОДИТЕЛИ
проф. д.н. Ангел Ангелов
доц. д-р Мария Станкова

Благоевград, 2015 г.

Дисертационният труд е разработен в общ обем от 255 страници, в т.ч. основен текст 225 страници, 9 таблици, 8 фигури, 10 графики, 6 приложения, 155 литературни източника на български, английски и италиански език.

Авторът на дисертационния труд е редовен докторант към катедра “Културология” при факултет по Изкуствата на ЮЗУ “Неофит Рилски” – Благоевград.

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на катедра „Културология“ при ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград на 23.03.2015 година и насрочен за защита на 29.05.2015 година.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на изследваната проблематика

Туризмът е комплексен феномен, представляващ един от най – бързо разрастващите се сектори на икономиката. Той не е само основен елемент за глобален просперитет, но неговата естествена природа, определя начина и качеството на живот на множество хора по света.

Актуалността на темата е базирана на силните влияния, които туризмът като индустрия оказва върху туристическите дестинации. Тези влияния предизвикват сериозни изменения върху икономиката, околната среда, социалните отношения и културата на населението, като в най – висока степен рефлектират върху местната общност. В тази връзка определянето на туристическите влияния и начина на възприемането им от страна на общността домакин, се явява съществен момент за минимизиране на отрицателните последиствия от практикуването на туризъм и начин за постигане на устойчиво развитие.

Актуалността на изследваната проблематика може да бъде разгледана в няколко аспекта. Първият аспект е изключително актуален предвид заплахите, до които води туризма и се определя от необходимостта да бъдат установени и оценени оказваните икономически, екологични, социални и културни влияния. Това е момент, на който неминуемо следва да се обърне внимание, ако се цели постигане на туристическо развитие, довеждащо до устойчив просперитет на регионите, целящи да се превърнат в туристически дестинации.

Вторият аспект на актуалността на изследването е насочен към местната общност, върху която рефлектират *туристическите* влияния и която се явява основен техен

оценител. В съществуващите литературни източници липсва точно обяснение за поведението и реакцията ѝ спрямо туристическия процес. Всеки човек реагира по различен начин, в зависимост от фактори и елементи, оформящи неговите нагласи и възприятия. Местната общност е показател за това, дали туристическата индустрия се развива в правилна посока или води до деструктивни последици. Отговорът на въпроса, защо жителите поддържат или не местния туризъм, ще може да подпомогне местната власт, при избора на подходяща програма за туристическо развитие, която да минимизира отрицателните влияния и да предлага идеи за алтернативни решения на евентуално възникналите проблеми от социално, културно и икономическо естество.

Актуалността се свързва и с идеята за осигуряване на устойчивост в туризма, която може да бъде постигната посредством минимизиране на отрицателните ефекти от туристическото развитие. Чрез устойчивия туризъм се задоволяват икономическите, социалните и културните нужди на обществото, като в същото време се поддържа културната цялост, екологичните процеси и биологичното разнообразие.

Обект и предмет на изследване

Обект на изследване в дисертационния труд е местната общност, върху която рефлектират туристическите влияния и чиито нагласи и възприятия са определящи по отношение на туристическото развитие.

Предмет на изследване е туризмът и икономическите, социо-културните и екологичните влияния, които оказва върху местната общност в рамките на туристическата дестинация и в контекста на постигане на устойчиво туристическо развитие.

Цел на изследването

Целта на дисертационния труд е след проучване и анализ на налични теоретични източници, да бъдат оценени влиянията, оказвани от страна на туризма върху местната общност в дадена туристическа дестинация, чрез установяване на възприятията и нагласите на местното население към развитието на туризма. Научните и теоретични обосновки и анализи са поставени в основата на приложните аспекти на изследване за избрана туристическа дестинация - община Благоевград, с оглед установяване и проследяване на нагласите и възприятията на живущите в общината по отношение на туристическото развитие и постигането на устойчивост.

Във връзка с постигането на поставената цел са изведени и следните **изследователски задачи**:

1. Уточняване на терминологичния и понятиен апарат, чиято цел е да се изяснят основните термини и понятия за обекта и предмета на дисертационния труд;
2. Анализ на социо-културните аспекти на туризма;
3. Определяне на връзките и зависимостите между туристическите влияния и устойчивото туристическо развитие;
4. Определяне на влиянията на туризма върху туристическата дестинация и местната общност и анализ на положителните и отрицателните ефекти от развитието на туризма;
5. Определяне и оценка на факторите, влияещи при формиране на местните нагласи и възприятия към туризма.
6. Анализ на модел за оценка на развитие на дестинацията.
7. Анализ на модели и теории за оценка на нагласите и възприятията на местната общност по отношение на туристическите влияния.

8. Конкретизиране и прилагане на разгледаните модели и теоретични рамки за избраната дестинация и анализиране на резултатите.
9. Разработване на интегриран модел за установяване на местните нагласи и възприятия, с цел оценка на туристическите влияния и осигуряване на устойчивост в туризма.

Основна теза и хипотеза на дисертационния труд

На основата на задълбочени изследвания на моделите за анализ на нагласите и възприятията на местната общност спрямо влиянията, оказвани от туризма и съобразно литературни източници, наблюдения и проучвания, се формулира следната **изследователска теза**: Туристическата индустрия оказва определени положителни и/или отрицателни влияния върху местната общност и туристическата дестинация като цяло. За постигане на устойчивост в туризма тези влияния е необходимо да бъдат установени и оценени на базата на проучване и анализ на възприятията и нагласите на местното население. То е основен субект, чието мнение може да даде насоки за положително и устойчиво туристическо развитие на дестинацията. Ясната представа за нагласите и възприятията му е ключов ориентир за изготвяне на базови стратегически и планови документи в туризма, осигуряващи постигането на така нужната устойчивост.

Формулираната теза се доказва чрез аргументи, изведени от литературата в областта на туризма и проведени първични и вторични проучвания.

Основната хипотеза на дисертационния труд е, че нагласите и възприятията на местната общност към туризма мога да служат за ориентир за проявленията и ефектите от

туристическото развитие в дестинацията. Хипотезата се доказва със следните аргументи:

1. Въз основа на вторични проучвания се доказва връзката между туристическите влияния и възприятията и нагласите на местната общност към тях и развитието на туризма. Определя се значението, което отношението на местната общност има за постигане на отговорно и устойчиво туристическо развитие.

2. Чрез проведено самостоятелно емпирично изследване сред местната общност се установяват нагласите на местното население към туристическите влияния и развитието на туризма на местно ниво, като се идентифицират факторите, които влияят върху тези нагласи. Статистическото моделиране на данните осигурява точното и ясно определяне на местните нагласи в ролята им на ориентир за туристическите влияния и показател за устойчиво туристическо развитие в изследваната дестинация - община Благоевград.

Методологически инструментариум

Така поставените цел и задачи, обуславят и изборния методологически инструментариум, включващ съвкупност от подходи и методи. Комплексният характер и интердисциплинарното значение на темата оправдават използваните методи и подходи на изследване. Динамичният характер на разглежданите проблеми, взаимното им преплитане, както и изместването на акцента върху различни аспекти от същността им, определят приоритета на аналитичния подход, който дава възможност за по - висока степен на обобщеност и очертаване на тенденциите.

Методологичния апарат се основава на анализ на теоретични модели, разглеждащи нагласите на местната общност по отношение развитието на туризма и възприятията на туристическите влияния. Значително място в дисертационния

труд се отделя на анализа на емпирични данни. С помощта на изследователския подход е конструирано и проведено емпирично изследване на местните нагласи и възприятия към развивания туризъм в община Благоевград. За набирането на емпиричната информация са използвани следните изследователски методи: пряка индивидуална анкета сред местната общност и директно интервю с представители на туристическия бизнес в община Благоевград. Обработката на данните се основава на количествени и експертни методи. Изследването, оценките и изводите от анализа на получените резултати са достатъчни, за да се разкрият и аргументират задачите и хипотезите на изследването и да се постигне изследователската цел. Емпиричното изследване служи не само за проследяване на фактографската страна на проблематиката, но и дава възможност за обогатяване на изследването с конкретност и за открояване на проблемите свързани с определяне на туристическите влияния, за уточняване на изводите, вижданията и насоките за осигуряване на устойчиво туристическо развитие. Това показва, че дисертационният труд включва и оценъчния подход. Научните аспекти на дисертационния труд са подкрепени и с използването на системния подход. Конкретната му приложимост се изразява в разглеждането на изследвания проблем като система от взаимно свързани елементи.

Резултатите от проведеното изследване имат и практическа приложимост за анализ и оценка на туристическите влияния върху местните общности. Въз основа на анкетните проучвания са направени изводи по отношение на влиянията, оказвани от местния туризъм върху населението на община Благоевград. Изведени са конкретни препоръки за постигане на устойчиво туристическо развитие.

Ограничителни условия на изследването

В процеса на изследване и решаване на поставените задачи са очертани следните допускания и ограничения:

- Настоящият дисертационен труд не си поставя амбициозната и мащабна задача да представи една цялостна и универсална концепция за изследване на туристическите влияния и местните възприятия, а да представи анализ и обобщение на най – често използваните модели в практиката.

- Проведените анкетни проучвания и интервюта обхващат определен брой хора, чиито мнения, виждания и нагласи подлежат на промяна във времето. Следователно изследването дава поглед върху моментната ситуация в общината, като изведените критерии и показатели за анализ, могат да бъдат прилагани във всеки един момент от местното туристическо развитие.

- Проведените първични и вторични изследвания са насочени основно към социо – културните влияния, като икономическите и екологичните аспекти на влияние се анализират в по – ограничена степен.

- Анализът на местните нагласи и възприятия, не дава точна и пълна картина относно развитието на туризма и оказваните влияния, поради което е препоръчително да се анализират и икономически и екологични показатели.

Източници и обхват на дисертационния труд

Изследването е проведено на основата на проучване на значителен брой литературни източници. Използвани са традиционни и електронни източници на български, италиански и английски език. Използваната литература включва 155 източника, от които 20 заглавия на български език и 115 чуждестранни заглавия, както и 16 интернет сайта и 4 нормативни документа. От съществено значение за темата са

Общинския план за развитие на община Благоевград, както и Областната стратегия за регионално развитие на област Благоевград за периода 2005–2015 г.

Апробация на дисертационното изследване

Разработката е апробирана. Части от дисертационния труд са публикувани в специализирани научни издания и са представени на научни конференции. Изследването на туристическите влияния върху местната общност е актуална научна тема, като дисертационният труд допринася за по - доброто теоретично осмисляне на проблема и дава възможност на широк кръг читатели да се запознаят с теорията в тази насока. Въпросите свързани със същността, ролята и значението на туристическите влияния са слабо застъпени в теорията и практиката на туризма у нас. Липсата на изследвания, придават на разработката теоретико - приложен характер. Практическият смисъл на предлаганото изследване произтича от повишената роля на местната общност при определяне на туристическите влияния, с цел постигане на устойчиво местно развитие.

Данните получени от емпиричното изследване способстват за очертаване на тенденциите в местните нагласи и възприятия на туризма и оказваните от него влияния, които могат да бъдат използвани при определяне насоките за устойчиво туристическо развитие. Те биха могли да послужат като основа за по - задълбочени изследвания в тази насока.

Изводите и препоръките са адресирани към местните власти и туристическите организации със стопанска и нестопанска цел. Те имат за цел да определят влиянията оказвани от практикувания туризъм върху местната общност в община Благоевград, което ще доведе до минимизиране на отрицателния туристически ефект и постигане на устойчивост в туризма.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

Списък с таблици, фигури и графики

ПЪРВА ГЛАВА

ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ТУРИЗМА, СОЦИУМА И КУЛТУРАТА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

1. Терминологични уточнения
2. Туризмът като социален и културен феномен
3. Туризмът в контекста на устойчивото развитие

ВТОРА ГЛАВА

СОЦИО – КУЛТУРНИ АСПЕКТИ, СВЪРЗАНИ С ТУРИЗМА

1. Проекции на туристическите влияния
2. Анализ и оценка на възприятията на местната общност

ТРЕТА ГЛАВА

ПРИЛОЖНИ ВЪПРОСИ НА СОЦИО - КУЛТУРНИТЕ ВЛИЯНИЯ НА ТУРИЗМА

1. Моделиране на социо-културните влияния на туризма
2. Интерпретиране на социо-културните влияния на туризма за изследвана туристическа дестинация
3. Разработване на модел за оценка на социо-културните влияния в изследваната туристическа дестинация

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

АВТОСПРАВКА

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ ПРИЛОЖЕНИЯ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ТУРИЗМА, СОЦИУМА И КУЛТУРАТА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

В първа глава от дисертационния труд е представена теоретична рамка на изследването проследявайки появата и развитието на туризма като индустрия, социо-културния аспект на туризма и връзката му с концепцията за устойчивост.

1. Терминологични уточнения

В първа точка на първа глава е проследено възникването и развитието на туризма като социо-културен феномен. Дефинирани са основните понятия, които се използват в настоящата разработка и е посочена връзката между тях.

Туризмът е вид пътуване, в което съвременния човек все по – често открива възможност за откъсване от ежедневиия начин на живот, от проблемите, стреса и напрежението. Желанието и необходимостта да се посетят нови места и да се обиколи света нарастват непрекъснато, което в комбинация с увеличаване на доходите и наличието на повече свободно време, дава възможност за все по – чести пътувания.

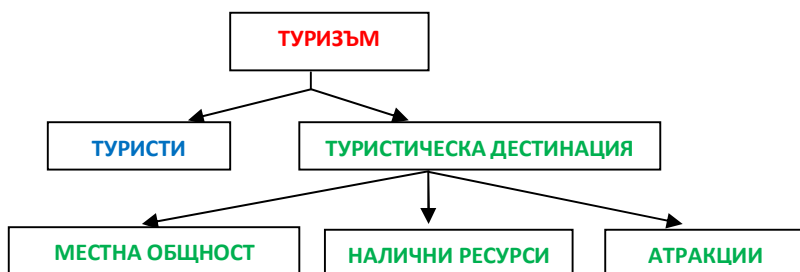
Туристическото явление има сложна антична история, по времето на която туристическата практика и по – специално пътуването като такова са придобили днешното значение. В етапа на своето зараждане туризмът е представлявал социален феномен разпространен само сред елита, докато днес той е масово явление, плод на безспирните и постепенни трансформационни процеси на икономическата и социалната организация.

Осъщественият анализ на определенията и дефинициите по отношение на туризма ни показва разнообразие, в което се

преплитат множество субективни идеи и виждания. Съществуващите теории представят туристическото явление като икономически, социален и културен феномен. Дефиницията, която се приема за класическа и която най – често се цитира в научните трудове разглежда *туризма*, като **временно преместване на хора и пребиваването им на място различно от мястото на местожителство, взаимоотношенията, които се създават между отделните субекти (между туристи и местно население) и между субектите и обекта в лицето на туристическата индустрия, със своята икономическа и социална същност.**

Предпоставка за съществуването на туризма е променящата се взаимовръзка, която се заражда между основните негови компоненти – туристите и туристическата дестинация, с нейните съставни елементи - местна общност, природни и антропогенни ресурси, атракции и други. Настоящият труд разглежда туризма основно от социо-културен аспект, което се свързва с анализ на връзката между туристи и местна общност.

Фигура 1¹ Основни компоненти на туристическия процес

¹ Авторска разработка, в дисертационния труд фигурата е представена под № 1.3., на стр. 27

Представени са основните научни теории, въз основа на които се е развил социалния характер на фигурата на *туриста*. Основен принос в това направление се присъжда на Енрих Кoen, който дефинира туриста като **пътник, който се движи по свое желание, за определен времеви период и който очаква да получи удовлетворение и приятно усещане от новостите и промяната, която ще срещне по време на самото пътуване**. Разгледани са няколко негови модела за класификация и категоризация на туристите, в основата на които стои туристическия опит. Теоретичната мисъл за понятието „*турист*“ се допълва с анализ на изследванията направени от Симел, Савели и Чезерани, в които е залегнала социалната роля на туриста, както и с гледната точка на Валене Смит, която определя различни типологии туристи на база различните форми на туризъм и съответно функционалната зависимост от възможността за контакт между самите туристи и между тях и местната общност.

За постигане целта на дисертационния труд, терминът „*турист*“ е използван като обобщаващ и обхващащ всички видове посетители в дадена туристическа дестинация, независимо от продължителността на пребиваване. Тук се включват и екскурзиантите, които всъщност не реализират нощувки в дестинацията, но се възползват от предоставените им туристически услуги и се докосват до наличните природни и културни ресурси.

Основен обект на изследване на дисертационния труд е *местната общност*, чрез която може да бъде разбрано развитието на туризма и оказваните от него влияния. Редица автори смятат, че това е термин неподдаващ се на общовалидна дефиниция, като основните трудности произтичат от многоаспектния и комплексен характер на понятието. Представени са основните определения съществуващи в

литературата, като за целта на настоящето изследване, *местната общност* се дефинира, като **група от индивиди, които живеят постоянно в рамките на една и съща географска област и споделят една култура и/или едни и същи интереси.**

Работата проследява някои теоретични постановки свързани с концепцията за *туристическа дестинация*, която е сред основните термини за географско обозначаване в туризма, както и с понятията „*влияние*“ и „*въздействие*“ в туристическия контекст.

За постигане на поставената цел се проследява използването на термини като „*възприятие*“ и „*нагласа*“, които в туризма се използват, за да се изрази отношението на местната общност към туристическите влияния. Настоящият труд използва двата термина, за да опише отношението, гледната точка и реакциите на общността към туристическия процес. Установяването на местните възприятия и нагласи към туризма е необходимо при изследване на туристическите влияния и постигане на устойчивост в дестинацията, като в тази насока научните теории все още не са напълно развити.

2. Туризмът като социо-културен феномен

Туризмът е явление с много бързи темпове на развитие, като води до появата на нови нужди за индустриализираните общества не само в икономически, но и в социален и културен аспект. Той предполага среща на хора, идващи от различни места, с различни култури и разбирания, което предизвиква определени промени в дестинацията, свързани с ползи или вреди за местната общност. По силно изразената разлика в културата и навиците на туристите и местните се свързва с по – силно изразени социо-културни промени и отрицателни ефекти. Социо-културния му характер се проявява в поведението и

отношенията, които се зараждат между основните участници в туристическия процес и чрез социо-културните влияния оказвани върху местната общност и върху дестинацията.

Настоящият труд представя връзката на туризма със социологията и културологията като науки.

Туризмът като **социален феномен** може да допринесе за разбиране на отношенията, зараждащи се между общества с различна култура. Засяга основно два субекта – туристите и местното население, които влизат във взаимодействие, водещо неизбежно до социални и културни промени за населението, рефлексирани върху социалния статус, начина на живот, ценностите и нормите на обществото.

Туризмът като **културен феномен** включва взаимовръзката между културата на туриста и тази на местната общност. Двете страни влизат в контакт по между си, като в много от случаите се стига до *културен обмен* - обмен на културни елементи и ценности, който може да доведе до положителен или отрицателен резултат. В научната литература се смята, че туристическият феномен е катализатор на културна промяна с несигурна посока.

Разгледана е тясната връзка, която съществува между туризма и културата, като е отделено специално внимание на дефиницията „*културен туризъм*“. Това е доста широко понятие, като се отличава с редица специфични особености. Основа за неговото утвърждаване е преди всичко потенциала на културно-историческото наследство, който се възприема като един от стратегическите източници за общото социално-икономическо развитие на отделни райони.

Туризмът и неговите влияния рефлексират върху местната общност, туристите и отношенията между тях, които се отличават със специфични характеристики и са обект на изследване от страна на много социолози и антрополози. В тази

насока е представен модела на Мърфи, описващ директната връзка между продължителното и интензивно туристическо развитие и повишеното обществено раздразнение

В социо-културен аспект бързата експанзия на туризма води до промяна в структурата на обществото. Социалните влияния обхващат изменения в социалната структура, докато културните влияния се фокусират в по – дългосрочни промени на обществените норми и стандарти, които постепенно се появяват в социалните връзки на обществото.

Направените изводи сочат, че социо-културния аспект на туризма включва значими промени в качеството на живот на местното население, в обществените норми и ценности, които от своя страна постепенно намират отражение в протичащите в обществото социални процеси.

3. Туризмът в контекста на устойчивото развитие

През последните няколко години туризмът е основно действащо лице на един глобален еволюционен процес. Той е сложен феномен водещ до развитие на дадена географска територия, като в същото време оказва разрушителни последици от социално, културно, екологично и икономическо естество. Проявява се под различни форми, които трябва да бъдат устойчиви и да следват принципите за устойчиво развитие.

Настоящият труд анализира концепцията за устойчивост в туристическия контекст. Водени от идеята за смекчаване и предотвратяване на негативните туристически въздействия се стига до понятието „устойчив туризъм“, който най - често се дефинира като **туризъм осъществим според принципите на социална и икономическа справедливост и в пълен респект на околната среда и на културите**. Целта му е да се увеличат положителните въздействия и да се сведат до минимум отрицателните ефекти в резултат на туристическото развитие.

Представена е сложността и комплексността на концепцията за устойчив туризъм, която се изразява основно в четири направления:

- *Екологична устойчивост* - туристическото развитие не причинява безвъзвратни промени в дадена екосистема.

- *Социална устойчивост* - способността на дадена общност да бъде място за развитие на туризъм, без да се създава социална дисхармония.

- *Културна устойчивост* - общността е способна да съхранява или адаптира своите културни традиции към така наречената “туристическа култура” и остатъчната култура на туристите.

- *Икономическа устойчивост* - ниво на икономически придобивки от туризма, което е достатъчно да предостави подходящ доход за местната общност и да покрие разходите на всички специални мерки, предприети с цел удовлетворяване на туристите.

Устойчивостта в туризма се свързва с възможността на всички граждани да вземат участие в туристическата практика; добри възможности на заетост в сектора; предимства на туристическите дейности за местната общност; разрешаване на проблеми свързани с околната среда и със защита на културните и природните ресурси; добри практики и дейности на националните и на местните държавни органи.

Всяка програма за устойчиво развитие на туризма трябва да бъде разработвана в съответствие с основните принципи за развитие на туризма на ниво дестинация, които са **устойчивост, демократичност, местна идентичност и публично-частно партньорство.**

Принцип на устойчивостта - развитието на туристическите дейности трябва да съчетава в себе си

дългосрочна икономическа ефективност с устойчиви практики, щадящи околната среда и социалните особености.

Принцип на демократичността - при управлението на дестинацията трябва да се използва обществения подход. Необходимо е да се осигури висока степен на участие на местното население в процеса на управлението на дестинацията.

Принцип на местната идентичност - планирането на туристическото развитие трябва да бъде съобразено и обвързано с основните ценности на общността, както и с особеностите на развитието на туризма в дестинацията.

Принцип на публично-частното партньорство - възплъщава идеята за взаимно зачитане и взаимно подпомагане на всички участващи в туристическия процес обществени и частни организации, чрез използването на подходящи механизми за коопериране на усилията на локално, национално и международно ниво.

Настоящата разработка се фокусира върху изследване и анализ на нагласите и възприятията на местната общност по отношение на туризма и включването ѝ в различни аспекти от планирането на туристическите дейности, като ключов елемент за постигане на устойчивост и максимален ефект от туристическата практика.

Разгледаните в първа глава основни въпроси, свързани с развитието на научната мисъл за туризма като социален и културен феномен и с идеята за устойчиво туристическо развитие, осигуряват стабилна база за изграждане на модел за оценка и анализ на местните нагласи и възприятия спрямо туристическия процес, с помощта на който може да се установи характера на туристическото развитие и нанасяните влияния.

ВТОРА ГЛАВА. СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТИ СВЪРЗАНИ С ТУРИЗМА

Във втора глава на дисертационния труд е осъществен подробен анализ на туристическите влияния, като са разгледани положителните и отрицателните ефекти, с които се свързва практикуването на туризъм. Осъществен е анализ и оценка на възприятията и нагласите на местната общност спрямо туристическия процес. Изведени са основните фактори, които рефлектират върху поведението на общността.

1. Проекции на туристическите влияния

Развитието на туристическата индустрия неизбежно оказва влияние върху качеството на живот на местната общност. В процеса на работа е проведен цялостен и обстоен анализ на *туристическите влияния* на ниво дестинация, като са разгледани поотделно и по – задълбочено основните аспекти на проявление: **икономически, социо-културен и екологичен**. Дисертационният труд отчита факта, че туризма няма как да бъде разглеждан еднопосочно. Заедно със значителните ползи, които носи за местните общности се свързва и със съответни негативни последици. Проследена е теоретичната мисъл в тази насока и в обобщение са изведени *основните положителни и отрицателни резултати*, до които може да доведе развитието на туризъм. Осъщественият анализ се прави в контекста на постигане на устойчиво туристическо развитие.

Икономическото влияние на туризма е едно от най – често изследваните, което се дължи на факта, че във всички свои стадии, туризмът се нуждае от стабилна икономическа база. Практикуването на туризъм води до подпомагане и ускоряване на икономическия растеж и извличане на стопански ползи за субекта, който го развива. Той е разгледан в ролята на макроикономически агент и мултипликатор, което се изразява в

умножаване на ефекта от туристическата дейност в други стопански отрасли. Свързва се с така нареченото „инжектиране“ на допълнителни ефекти под формата на инвестиции, внос на необходими за специализираното потребление стоки и услуги, увеличаване на данъчните постъпления, увеличаване на потребността от трудови ресурси и умножаване на реалните работни места.

В систематизиран вид са представени положителните и отрицателните ефекти от туризма за икономиката на даден регион. *Основните ползи*, които се наблюдават са икономически растеж за регионите практикуващи туризъм, повишаване качеството на живот на местните хора, създаване на трудова заетост за местното население, което пряко или косвено е ангажирано в сферата на туризма, активизиране на местната икономика и оптимизиране на структурата ѝ, положителен ефект върху платежния баланс на страните и други. *Отрицателните ефекти* произлизат от някои характеристики на туризма, като сезонност, необходимост от изграждане на инфраструктура, увеличаване на цените на местните стоки, неконтролируемо използване на природните и антропогенни туристически ресурси, конкуренция за ресурси между туризма и други дейности.

Екологичното влияние на туризма е значително и не се ограничава само в основните райони на туристическо развитие. Наблюдава се предимно отрицателен ефект, като се стига дори и до необратими последствия. Породените конфликти са от екологично естество, в основата на които стои оказваната от туризма заплаха по отношение на природната среда, както и неблагоприятните промени в местните биосистеми. Според Нешков², този вид конфликти са резултат от масовото развитие

² Нешков М. и колектив, 2007, Въведение в туризма, стр.88

на туризма и присъщите му характеристики привлекателни за туристите, бизнеса и местното население в приемащите страни. В случая се получава парадокс. Колкото повече туризмът се развива на база положителни резултати, толкова повече стават и негативните му въздействия, чрез разрушаване на екологичните, социалните, културните и дори икономическите системи, предоставящи ресурси за собственото му развитие. Според Ракаджийска³, съществуващите конфликти между екосредата и развитието на туризма могат да намерят решение чрез:

- съчетаване на изискванията за развитие на туризма с конкретните характеристики на екосистемите;

- дисперсия на туристическите дейности по такъв начин, че да не се получават мащабни количествени натрупвания, несъвместими с естествената ограниченост на подходящата за развитието на туризма екосреда, създаващи предпоставки за нейната качествена деградация;

- ангажиране на субективния фактор за намиране на съвместими позиции за разширяване развитието на туризма в условията на пазарна икономика и поддържане на целостта на връзките на функциониране на екосредата.

За да бъдат установени туристическите влияния върху околната среда се осъществява анализ на видовете, начина и обхвата на замърсяване, обема и характера на дейностите развивани в дестинацията и броя на посетителите. По – голям брой посетители и повече практикувани дейности се свързват с увеличаване вероятността за отрицателни последствия. Развитието на туризма е необходимо да се ограничава в рамките на така наречения поемнен капацитет за региона, изразяващ се в способността на дестинацията да поема определен брой туристи, без да застрашава екологичната или социалната система.

³ Ракаджийска, Св., 2007, Сезонност в туризма. Във Въведение в туризма, изд. „Наука и икономика“, Икономически университет – Варна, Варна, стр. 110 - 111

Във връзка с екологичните влияния, дисертационният труд засяга понятията „зелен туризъм“ и „мек туризъм“, които се свързват с идеята за устойчивост и се базират изцяло на толерантно отношение към природата, местната култура, традиции и бит и ограничаване на вредите, нанасяни ежедневно от страна на туризма върху околната среда. Според поддръжниците на тези форми на туризъм, само така могат да се намерят практически разрешения на икономическите потребности на обществото, в съчетание с изискванията за запазване на природата. Туристическата индустрия трябва да е в хармония с околната среда и да възниква естествено от дейностите, които са природно присъщи за дадената дестинация.

Икономическите и екологичните влияния на туризма вървят ръка за ръка със *социо-културните*. Те са взаимно свързани и се анализират заедно при определяне на крайните ефекти от туризма.

Социо-културните влияния на туризма разглеждат преките и непреките ефекти упражнявани от страна на туристическите потоци върху дестинацията и местната общност. Интерпретират се по различни начини, като се наблюдава трудност при определянето и измерването им. Те намират следните проявления - **влияние върху характеристиките на населението, върху отделния индивид и семейните отношения, върху качеството на живот на жителите, личностната ценностна система и моделите на поведение, върху обществения живот, сигурността, моралните принципи и традиционните обреди и ритуали, върху трудовата заетост и квалификацията, върху разделението на труда, върху цялостната структура на общността и върху природните и културните ресурси.** Всеки един от изброените аспекти, може да доведе съответно до положителни и

отрицателни ефекти върху местното население и дестинацията като цяло.

Определянето на социо-културните влияния се свързва с някои важни променливи, като:

- брой и видове туристи;
- приетата политика по въпроса за разпределение на туристите;
- степента на развитие на туризма;
- водените политики в сферата на туризма на местно и национално ниво;
- убежденията на общността домакин и осъществявания контакт с туристите;
- водените маркетингови политики по отношение на туристическите обекти в дестинацията;
- достъпът до туристическия обект;
- първоначалната сила на местния фолклор и традиции;

Разглеждайки социо-културните влияния се представят и понятия като „стандартизация“, „демонстрация“, „акултурация“ и „комерсиализация“, в контекста на туризма.

На основа на направеното изложение, стигаме до извода, че туристическите влияния водят до положителни и отрицателни последици за местната общност и дестинацията като цяло. Тяхното установяване е необходимо, с цел минимизиране на отрицателните ефекти и постигане на устойчивост и просперитет на регионите.

2. Анализ и оценка на възприятията на местната общност

Туризмът оказва силни влияния, определящи се от характеристиките на туристите, дестинацията, местната общност и взаимовръзката между тези елементи, както и от икономическото, социалното и културното различие между

двата основни туристически субекта. При изучаване на тези влияния от съществено значение е да бъде разбрана добре връзката **турист – домакин**. Срещата между тях е поставена в контекста на различни цели и очаквания.

Настоящият труд прави обстоен анализ на зараждащата се взаимовръзка, като се фокусира върху местната общност, в ролята на основен оценител на влиянията на туризма. Връзката между туристи и местна общност има своите специфични характеристики, които се проявяват в четири различни направления⁴.

Печеливш - печеливш - и двете страни, участващи в туристическия процес са печеливши.

Печеливш - губещ - домакините извличат полза от туризма, но в същото време туристите не са в най – добра позиция.

Губещ - печеливш - общността домакин губи за сметка на туризма и туристите, които са в печеливша позиция.

Губещ – губещ - и двете страни са в губеща позиция.

Голяма част от изследванията на туристическите влияния се осъществяват чрез измерване на възприятията и нагласите на местните жители към туризма. Дисертационният труд прави обзорец преглед на научната литература свързана с тази концепция. След осъществения структурен, систематизиран анализ на авторските позиции се заключава, че няма точно обяснение за поведението на местната общност, както и какво я кара да реагира по определен начин на породените влияния и в последствие да подкрепя или не местното туристическо развитие.

Въпреки това, могат да бъдат изведени **основните фактори, оформящи местните нагласи и възприятия към**

⁴ Boyd, S.W. and Singh, S., 2003, Destination communities: Structures, resources and types. In S. Singh, D.J. Timothy and R.K. Dowling (eds) Tourism in Destination Communities, pp. 19-34

туризма и подпомагачи проследяването на настъпващите промени. Сред тях се открояват: характеристиките на дестинацията, като размер, темп и начин на развитие, поемнен капацитет и други; продължителността на пребиваване на всеки отделен индивид в дестинацията и близостта му с общността; степента на важност на туристическата индустрия за общността домакин и зависимостта, която се проявява между общността и тази индустрия; отношението на местната общност към туристическите посещения; познанията ѝ за туризма; контактите ѝ с туристите; концентрацията на посетителите; близостта до центъра на туризма; отдалечеността на жителите от туристическите атракции; личната връзка и зависимост от туризма; нивото на участие в развлекателните туристически дейности; социално-демографските променливи (като възраст, език, пол, семейно положение и т.н.), сезонността; данъците; възприятието за бъдещето на общността и етапа от жизнения цикъл, в който се намира дестинацията.

Един задълбочен и систематичен анализ насочен към установяване на туристическите влияния, чрез оценка на възприятията и нагласите на местното население, би могъл да подпомогне местната власт при планиране на политики на ниво дестинация, в контекста на устойчивото развитие.

ТРЕТА ГЛАВА. ПРИЛОЖНИ ВЪПРОСИ НА СОЦИО-КУЛТУРНИТЕ ВЛИЯНИЯ НА ТУРИЗМА

Трета глава на дисертационния труд представя основните теоретични модели свързани с установяване и оценка на местните нагласи и възприятия. На тази база е разработен общ модел за оценка на отношението на местната общност към туристическото развитие и оказваните влияния, който практически е приложен за община Благоевград. Осъществен е кратък анализ на общината като туристическа дестинация, изведени са съответните изводи и са отправени препоръки, с цел постигане на устойчиво местно туристическо развитие.

1. Моделиране на социо-културните влияния на туризма

С цел създаване на правилни стратегии за развитие на туризъм, с които да бъдат намалени отрицателните влияния се стига до необходимостта от установяване, анализ и оценка на възприятията и нагласите на местната общност към туристическия процес. В настоящия труд са представени най – често използваните теоретични модели в това направление, като са изтъкнати съответните им предимства и недостатъци. Посочените модели се прилагат също така, с цел да бъде разбрана връзката **турист – домакин** и съответно произтичащите специфични социо-културни ефекти.

Един от най – ранните модели **Индексът на раздразнението на Докси** обяснява връзката между местни жители и туристи и анализира нагласите и възприятията на населението към туристическите посещения и към туристическото развитие. При структуриране на модела Докси използва *четири фази*, които представят в обобщен вид сложната връзка, която се заражда между туристи и местна общност и разкриват нагласите и възприятията на местните през

различните етапи на туристическото развитие. Моделът илюстрира как социалните влияния се променят във времето, като се стига до извода, че с увеличаване на броя на туристите, се увеличава и недоволството и раздразнението от страна на местните към посетителите и изобщо към туристическото развитие. Създадените нагласи са различни при всяко едно общество и се определят от фактори, като брой и вид туристи, тяхното поведение, продължителността на престоя им и културните различия с посетителите.

Индексът на раздразнението не се основава на детайлни емпирични изследвания, а главно на предположения. Той търпи някои критики, тъй като разглежда само отделни страни от взаимовръзката между местно население и туристи, която по принцип е доста по – комплексна. Изследва предимно социалните туристически влияния, чрез местните нагласи, като в много по – малка степен се засягат културните влияния и не се разглеждат икономическите и екологичните такива. Базира се на предположението, че местната общност е хомогенна, като изключва различията между отделните индивиди. Правейки своите изводи, Докси поставя цялата общност в една от четирите категории, което е почти невъзможно. Друг недостатък на този модел е еднопосочният отговор на общността към туризма. Игнорира се факта, че индивидуалният опит може да породви движение пропускайки някоя от фазите. Освен това моделът измерва нагласите на населението само в отрицателна посока, като не отчита появата на повторни положителни нагласи. Не се отчита и факта, че туристическите посещения могат да не се увеличават във времето, но въпреки това нагласите да бъдат отрицателни.

Таблица 1⁵ Модел на Докси за раздразнението

Фаза	Нагласи на местното население	Характеристики
1 Фаза	ЕУФОРИЯ	Малък брой посетители Посетителите се опитват да се слеят с местните жители Местното население приема добре туристите Ограничена търговска дейност в туристическата сфера
2 Фаза	АПАТИЯ	Увеличаване на броя на посетителите Туристите са приемани за даденост Връзката между местни и гости става по формална
3 Фаза	РАЗДРАЗНЕНИЕ	Броят на туристите се увеличава значително Увеличава се сблъсъка между местни и туристи относно ползването на местните ресурси Местните стават загрижени относно развитието на туризма Увеличаване на външната работна ръка
4 Фаза	АНТАГОНИЗЪМ	Очевидна враждебност от страна на местните Опити да се ограничат щетите и туристическите потоци

В исторически план всяко туристическо място преминава през различни етапи на развитие, които са резултат на промените в характера и количеството на туристическите посещения и на промените в местното туристическо предлагане. Опирайки се на жизнения цикъл на живот на стоката от теорията на маркетинга, Бътлър създава хипотетичен еволюционен модел на туристическата дестинация, който е

⁵ Авторска разработка, в дисертационния труд таблицата е представена под № 3.1., на стр. 156

добре познат като стратегически инструмент за оценка на туристическите влияния и анализ на туристическото развитие.

Моделът за жизнения цикъл на дестинацията представя концепция за проследяване на етапите, през които преминава всяка дестинация по време на своето развитие, като отчита съответните характеристики. Анализира промяната в съотношението между брой туристи във времето и степен и вид на развитие на дестинацията. Бътлър стига до извода, че всяка туристическа дестинация в процеса на своето развитие преминава през *шест етапа*, като всеки един се характеризира с различно поведение на участниците в туристическия процес: **изследване, включване, развитие, укрепване, застой и упадък или нов подем**.

Фигура 2⁶ Модел на жизнения цикъл на дестинацията на Бътлър

Моделът на Бътлър е много успешно приложим в туристическите анализи, но има и своите ограничения. Теорията

⁶ Авторска разработка, в дисертационния труд фигура е представена под № 3.1., на стр. 159

не позволява включването на допълнителни етапи на развитие, от посочените в модела, както и представя само възможността, обществото да преминава от един етап, в друг последователен на него. Не се отчита факта, че етапите на развитие зависят не само от броя на туристите, но и от други променливи. Много учени изказват мнение, че не е задължително да се следват стриктно посочените в бътлървия модел стъпки на развитие, като това зависи от социално-икономическите показатели на региона.

Теорията за социалния обмен се опитва да обясни взаимодействието между отделни индивиди и цели групи, разглеждайки социалното поведение като резултат от серия процеси на обмен. Целта на този обмен е да се увеличат ползите и да се намалят вредите от осъщественото взаимодействие.

Ап прилага успешно *Теорията за социалния обмен* в туризма като подходяща теоретична база за разбиране на нагласите и възприятията на местната общност към развитието на туризма и неговите влияния. Основният принцип, който се следва е, че обмен ще настъпи, ако очакваните ползи са по – големи от очакваните евентуални вреди. Взаимовръзката между гости и домакини е построена именно върху този принцип, като двата основни субекта са поставени в процес на обмен и „търговия“, в основата на който стоят получените ползи. Според Теорията за социалния обмен, местната общност ще прояви интерес да влезе в обмен с туристите, ако може да получи облаги без наличието на неприемливи загуби. В този случай ще бъде благоразположена към обmena и ще подкрепи туристическото развитие.

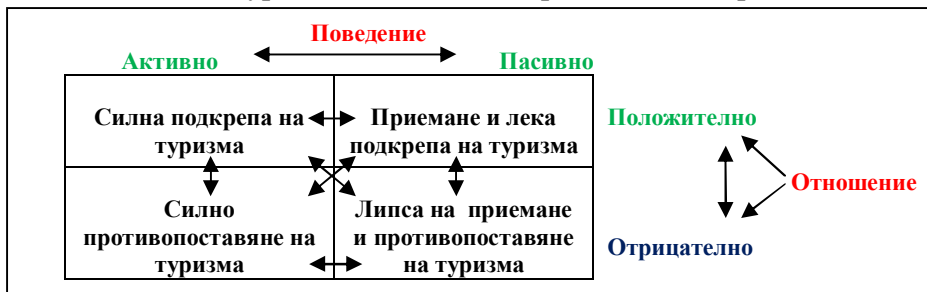
Предимствата на теорията за социалния обмен са, че е възможно да бъдат обяснени и положителните и отрицателните нагласи и възприятия на жителите към туристическото развитие

и да се изследва взаимовръзката на индивидуално или на колективно ниво.

Динамичната матрица на Бътлър анализира процеса, който се извършва, когато две или повече културни групи си взаимодействат и прилага резултатите при взаимоотношенията между местната общност и туристите. Чрез нея се обяснява отношението и поведенческите реакции на населението към туристическия процес.

Изводите сочат, че *отношението* на общността към туризма може да бъде *положително* или *отрицателно* по време на тяхното взаимодействие с посетителите, а тяхната *поведенческа реакция* може да бъде *активна* или *пасивна*. На тази основа се разработва *четири клетъчна цялостна типология*, като се оформят четири групи със съответните характеристики. (фигура № 3) *Силните страни* на представения модел са, че се вземат в предвид индивидуалните отговори на жителите, изключвайки хомогенността на общността. Като *недостатък* се откроява факта, че той не показва настъпващите промени в реакциите на населението във времето, както и не включва съответно неутрална категория.

Фигура 3⁷ Динамична матрица на Бътлър

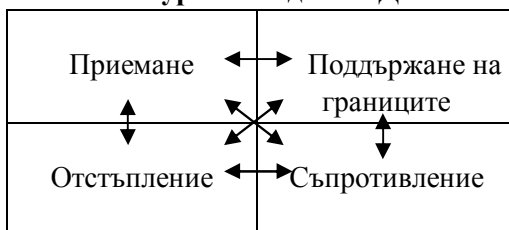

⁷ Адаптация от Butler, R. W. "The Social Implications of Tourist Developments.", в дисертационния труд фигурата е представена под № 3.3., на стр. 171

В **модела на Доган** е представено друго цялостно виждане на поведението на местната общност към развитието на туризъм. Моделът разглежда туристическите влияния пречупени през погледа на местната общност, като **положителни** или **отрицателни** и включва *четири етапа*: **приемане, поддържане на границите, отстъпление и съпротивление**. Според Доган, всичките четири реакции са възможни във всеки един момент и във всеки един от етапите на развитие на дестинацията.

Предимството на модела е, че се отчита хетерогенността на общността и различията в индивидуалните отговори и не се фиксира определена последователност на реакциите и възприятията на местните жители спрямо туристическия процес.

Фигура 4⁸ Модел на Доган

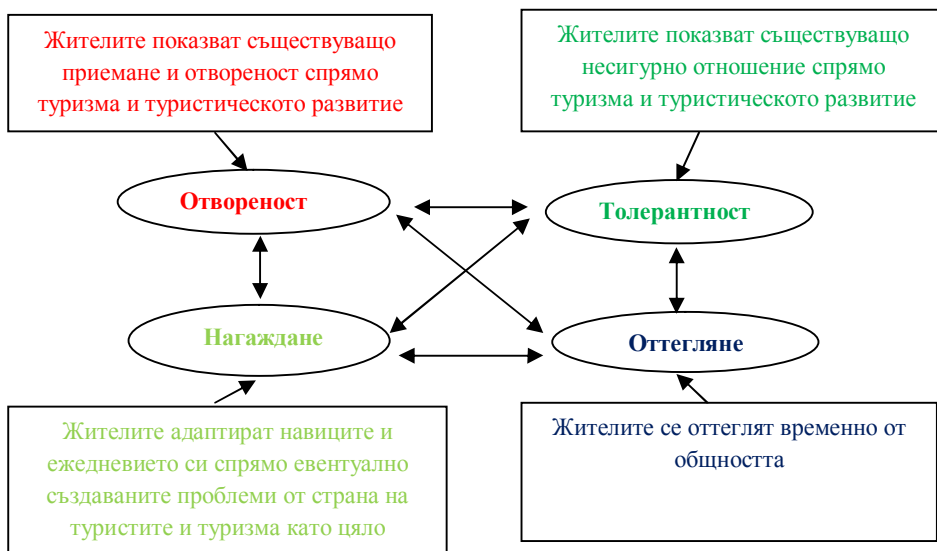

Четириизмерния стратегическия континуум на Ап и Кромптън разкрива динамичните и разнообразни реакции, които могат да бъдат проявени от страна на местната общност. Моделът се прилага най – често в днешно време, тъй като ясно обяснява как жителите променят отношението си по динамичен начин и как реакциите им преминават от една към друга в рамките на континуума. Включва *фазите* на **отвореност,**

⁸ Адаптация от Butler, R. W. "The Social Implications of Tourist Developments.", в дисертационния труд фигурата е представена под № 3.4., на стр. 172

толерантност, нагаждане и оттегляне, като не се фокусира върху еднопосочен отговор от страна на общността към туризма. (фигура 5)

Фигура 5⁹ Четириизмерен стратегическия континуум

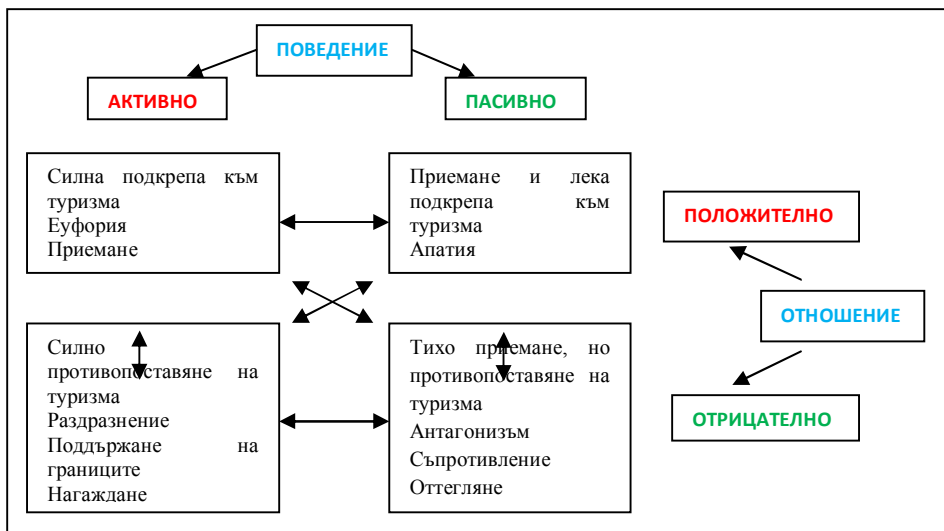
Разглеждайки по - подробно посочените теоретични концепции се установяват някои зависимости и общи характеристики, на базата на които е създаден обобщен модел, имащ за основа *динамичната матрица* на Бътлър. Разграничават се **активно** и **пасивно поведение** на местните към туризма и съответно **положително** и **отрицателно отношение**. В следствие се получават **четири квадранта**, в които се наслагват моделите на *Докси*, *Доган* и *Ап* и *Кромптон*. Моделът описва по – детайлно местните нагласи и възприятия,

⁹ Авторска разработка, в дисертационния труд фигура е представена под № 3.5., на стр. 173

като не поставя ограничения. Отчита се факта, че общността не е хомогенна в своята реакция и е възможно преминаване от един квадрант в друг без да се следва определена закономерност. Получената рамка не е статична, като в началото е възможен всеки един от вариантите на отговор. (фигура 6)

Фигура 6¹⁰

Обобщен теоретичен модел за възприятията на местната общност към туризма и неговите влияния

Разработеният модел е универсален и може да бъде прилаган за всяка една туристическа дестинация, във всяка една от фазите ѝ на развитие. Отговорите на местната общност ще бъдат променливи величини във времето и ще отчитат моментното състояние на туристическата индустрия.

¹⁰ Авторска разработка, в дисертационния труд фигура е представена под № 3.6., на стр. 174

Периодичното изследване на местните нагласи и възприятия по отношение на туристическите влияния, може да послужи като оценител на настъпилите промени в следствие на провежданите местни политики в сферата на туризма. Резултатите могат да помогнат на местните власти при разработването на подходящи стратегии за постигане на устойчиво туристическо развитие.

2. Интерпретиране на социо-културните влияния на туризма за изследвана туристическа дестинация

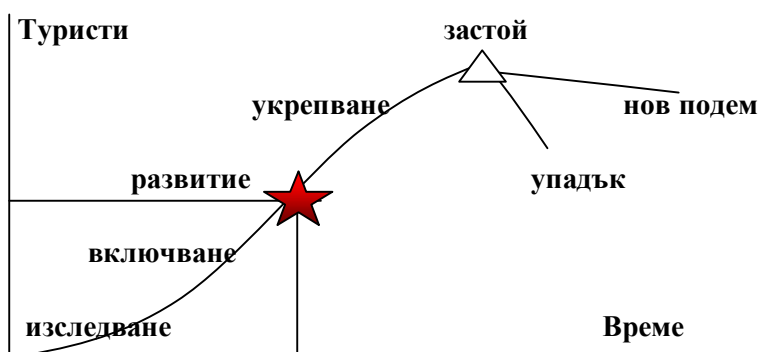
За апробация на разработения модел в настоящата работа е избрана община Благоевград, в качеството на дестинация с висок потенциал за развитие на туризъм. Осъществен е кратък анализ на наличните природни и антропогенни ресурси и на водените политики в сферата на туризма на местно ниво, които допринасят за превръщането на изследвания регион в туристическа дестинация.

Община Благоевград се характеризира с разнообразие от ресурси, богато материално и нематериално културно наследство, добро географско стратегическо разположение, уникална природа, благоприятен климат и води, които фактори са предпоставка за развитие на различни видове туризъм. Всичко това, заедно с добрата транспортна мрежа, инфраструктурата и суперструктурата, които са изградени в последните няколко години и наличието на два университета в града допринасят за превръщането на общината в уникална туристическа дестинация с регионално, национално и международно значение.

С цел определяне етапа от жизнения цикъл, в който се намира изследваната община, са проведени експертни интервюта с двама от доаените на туризма в региона. На база обработените резултати от първичното проучване и събраната допълнителна информация се установи, че туризмът в общината

е започнал етапа на развитие. Община Благоевград все още не използва цялостния си капацитет като туристическа дестинация. (фигура 7)

Фигура 7¹¹
Жизнен цикъл на община Благоевград като туристическа дестинация

Изводите служат за извеждане на насоки и препоръки към местната власт, както и за ориентир при анализа на резултатите от анкетното проучване сред местните жители, за да се детайлизират поведенческите им реакции.

3. Разработване на модел за оценка на социо-културните влияния на туризма в изследваната туристическа дестинация

С цел оценка на нагласите и възприятията на местната общност в община Благоевград към туризма и водените в туристическата сфера политики е разработена анкетна карта,

¹¹ Авторска разработка, в дисертационния труд фигурата е представена под № 3.7., на стр. 190

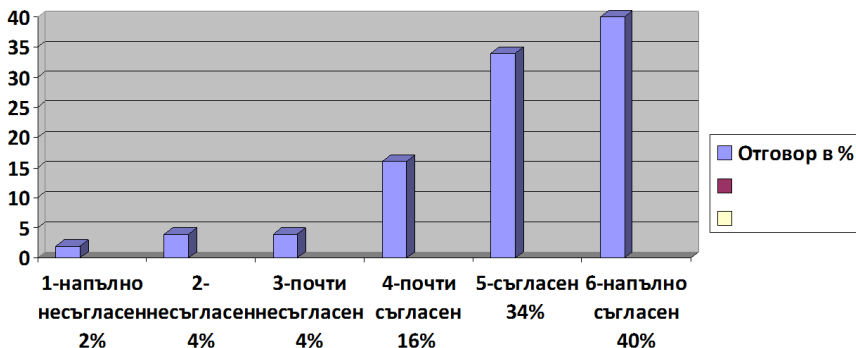
като резултатите са използвани за определяне на модел за оценка на туристическите влияния на база местни нагласи и възприятия. Анкетата е проведена при директен контакт и он - лайн с цел минимизиране на времето и разходите за провеждането ѝ и обхваща 384 на брой анкетирани лица, избрани на случаен принцип, които представляват 0,5 процента от местното население.

Включени са общо 35 твърдения и 16 въпроса. 26 от твърденията са свързани с икономическите, екологичните и социо-културните влияния на туризма, а останалите разглеждат в обобщен вид ползите и вредите оказвани от местния туризъм и възможните политики за неговото развитие. На посочените твърдения анкетираните отговарят в зависимост от степента си на съгласие или несъгласие, в съответствие с шестстепенната скала за оценка на Ликерт. Анкетата съдържа и 16 въпроса с предполагащ отговор „да“ или „не“, които са свързани със социо-демографските характеристики на анкетираните лица и с активността и степента им на обвързаност с туристическия процес. Въпросите отчитат основните фактори, които влияят пряко върху местните нагласи и възприятия, сред които зависимост от туризма като източник на доходи, професионална сфера, продължителност на пребиваване в общината, близост до туристически атракции, информираност по отношение на туризма и водените политики в сферата, концентрация на посетителите, достъп и ползване на местата за рекреация, участие в туристическите дейности, социо-демографски показатели като възраст, пол, семейно положение и образование.

Обобщаващия резултат показва, че анкетираните определят по - скоро като положително, отколкото отрицателно влиянието на туризма в икономически, екологичен и социо-културен аспект, което се вижда от графики №1, 2 и 3.

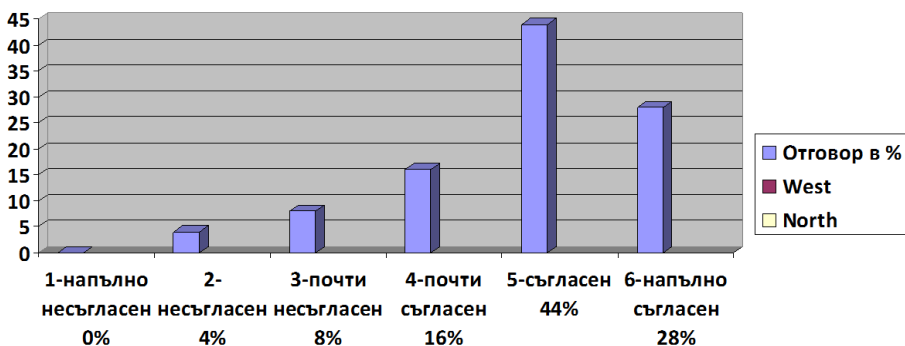
Графика 1¹²

Туризмът оказва повече положителни влияния върху местната икономика, отколкото отрицателни такива

Графика 2¹³

Туризмът влияе по скоро положително, отколкото отрицателно върху околната среда в община Благоевград

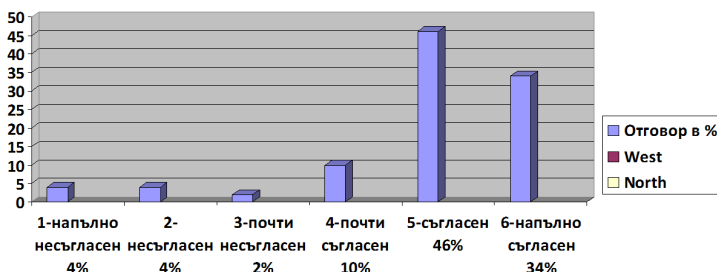

¹² Авторска разработка, в дисертационния труд графиката е представена под № 3.7, на стр. 208

¹³ Авторска разработка, в дисертационния труд графиката е представена под № 3.8, на стр. 209

Графика 3¹⁴

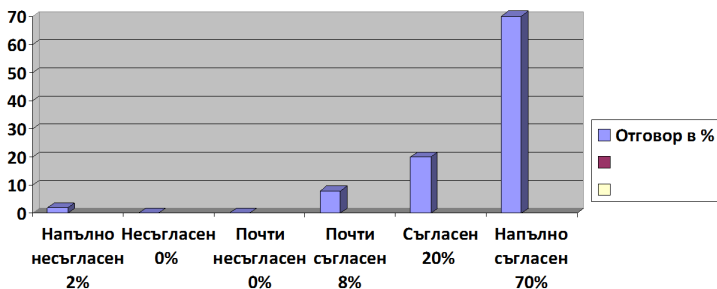
Туризмът оказва повече положителни социо-културни влияния върху местното население, отколкото отрицателни такива

Отговорилите лица, изразяват наличието на категорична подкрепа по отношение на местните политики за развитие на туризъм.

Графика 4¹⁵

Местните власти би било добре да предприемат мерки и програми насочени към насърчаване развитието на местния туризъм

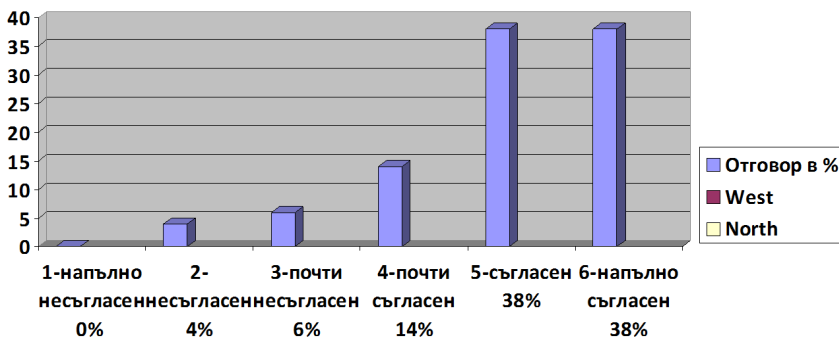
¹⁴ Авторска разработка, в дисертационния труд таблицата е представена под № 3.9., на стр. 211

¹⁵ Авторска разработка, в дисертационния труд графиката е представена под № 3.6., на стр. 205

Обработените резултатите показват, че община Благоевград не търпи сериозни отрицателни влияния в следствие от развитието на туризма, като ползите са по – големи от нанасяните вреди.

Графика 5¹⁶

Ползите от туризма за местното население са по – големи отколкото нанесените вреди

Получените резултати от проведените първични проучвания показват положителни нагласи към туризма от страна на местната общност в община Благоевград, които се свързват с вярването, че туризмът води до социално, културно и икономическо развитие на общността. Населението е хомогенно в своята подкрепа към туризма и в настоящия момент не отчита потенциална заплаха в негово лице.

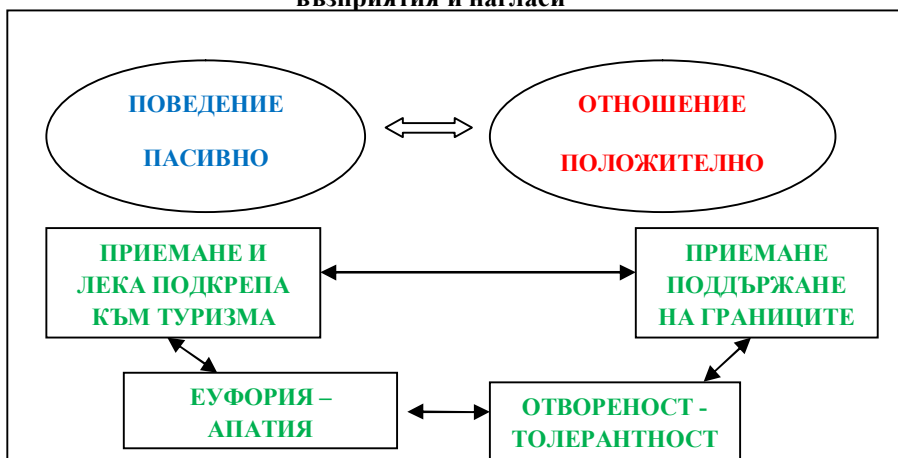
На база получените резултати от анкетата и в предвид етапа от жизнения цикъл, в който се намира общината се определи модел за оценка на нагласите и възприятията на местната общност към туристическия процес. Установи се, че туристическите влияния в община Благоевград в настоящия

¹⁶ Авторска разработка, в дисертационния труд графиката е представена под № 3.10., на стр. 211

момент на изследването не са силно изразени. Населението изразява поне две различни поведенчески реакции и не е възможно отношението и поведението да бъдат схематизирани само в един от разглежданите четири квадранта.

Фигура 8¹⁷

Обобщен теоретичен модел за оценка на туристическите влияния в община Благоевград, чрез определяне на местните възприятия и нагласи

Развитието на местния туризъм се свързва с някои силно изразени положителни влияния, с които се достига до идеята за устойчивост. Сред тях са развитие на региона, създаване на нови работни места в туристическия сектор, икономическа диверсификация, увеличаване на доходите, развитие на инфраструктурата, съживяване на социалния и културния живот, увеличаване възможностите за пазаруване, подобряване имиджа и представите за дестинацията, увеличаване на

¹⁷ Авторска разработка, в дисертационния труд фигурата е представена под № 3.8., на стр. 213

обществената гордост, намаляване на предразсъдъците, изчезване на стереотипи, увеличаване на толерантността, увеличаване на възможностите за прекарване на свободното време, подобряване на стандарта на живот, изучаване на нови езици и допълнителни квалификации в сектора, защита на природните зони, възраждане на местни занаяти, изкуства и културни събития, съхранение и запазване на традиционната архитектура и други.

Водените политики в туристическата сфера на местно ниво трябва да целят предотвратяване на евентуални отрицателни ефекти, като увеличаване на цените, поява на инфлация, загуба на културната идентичност и на моралните принципи, трансформация на ценностната система, изчезване на местни традиции и обичаи, комерсиализация на културата, прекалена зависимост от туризма, пренаселеност, задръствания и проблеми с трафика, замърсяване, нарушаване на ритъма на живот на местното население, увеличаване на опасностите и намаляване на сигурността за живущите в дестинацията, развитие на нехуманни явления като алкохолизъм, проституция, хазарт, злоупотреба с наркотици, вандализъм и други.

На база проведеното изследване и анализа на получените резултати са отправени някои основни препоръки към местната власт в община Благоевград, с цел развитие на туризъм в контекста на устойчивост. Добре е водените политики в сферата да бъдат свързани с осъществяване на информационни кампании, обхващащи всички слоеве на населението, провеждане на дейности, достъпни за общността и стимулиращи участието ѝ в туристическата индустрия, привличане на потенциални туристи, включване на наличните природни и антропогенни ресурси в специализирани туристически програми, представяне на местната култура по автентичен начин пред туристите, развитие на различни алтернативни форми на

туризъм, осъществяване на рекламен маркетинг на регионално, национално и международно ниво, провеждане на систематично информационно обобщение на наличните ресурси и атракции върху територията на дестинацията и популяризирането им, чрез включване в електронни и хартиени издания, организиране на информационни турове и практикуване на специализирана анимация, стимулиране появата на нови фестивали и културни мероприятия, изготвяне на разнообразни туристически маршрути, стимулиране на местните инвеститори и привличане на чужди. Една от основните препоръки, с цел предотвратяване на отрицателните ефекти и постигане на устойчивост е даване възможност на всички граждани да вземат участие в туристическата практика, предимства на туристическите дейности за местната общност и включването ѝ в туристическите инициативи.

Препоръчително е настоящето изследване да се провежда периодично с цел проследяване на евентуални промени в нагласите и възприятията на местната общност, което от своя страна ще бъде показателно за посоката на развитие на туризма и адекватната оценка на оказваните от него социо-културни, икономически и екологични влияния.

За по - голяма точност и яснота е добре осъщественото проучване да бъде съпроводено с изследване на съответните икономически и екологични показатели, които да допринесат за точността на направения извод.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Увеличаването на доходите и на свободното време, усъвършенстването на транспортната мрежа и средства, подобрените инфраструктурни решения, както и по-високата култура и образование на съвременното поколение, допринасят за бързите темпове на развитие на туристическия феномен. В ролята си на една от водещите световни индустрии, туризмът днес, повече от всякога, оказва силно влияние върху разбиранията на хората и възприятията им. Влияе върху пътуващите-туристи, както и върху приемащите общности, в процеса на осъществявания между тях контакт или в резултат на своето развитие. Безспорно протичащият икономически, екологичен и социо-културен обмен е свързан с ползи и/или вреди за туристите и местното население. Тяното установяване, проучване и разкриване в контекста на концепцията за устойчиво развитие поставя нови предизвикателства пред изследователите. В тази връзка, настоящият дисертационен труд прави опит за извеждане на връзките и взаимните влияния между туристическия бизнес, туристите и местната общност. Търсенията неминуемо обхващаха и трите основни аспекта: икономически, екологичен и социо-културен – в териториалната определеност на туристическата дестинация и концептуалната парадигма на устойчивостта.

Определени бяха връзките и зависимостите между отделните аспекти на влияние на туризма и визията за устойчивост, като маркираща пътищата на развитие в посока на намаляване на отрицателните влияния (в следствие на туристическия обмен) и увеличаване на положителните такива. На базата на подробния анализ се установиха и оцениха оказваните влияния от страна на туризма. За обект на

изследване е избрана местната общност като се приема, че върху ѝ, ефектите от туризма рефлектират най-силно.

Възприятията и нагласите на местната общност по отношение на туризма и оказваните влияния са показателни за това, нанася ли туристическият феномен негативи от социално, културно, екологично или икономическо естество и могат ли те да бъдат определени. Ето защо се приема, че установяването и анализирането на местните възприятия и нагласи играят ролята на компонент от първостепенно значение за идентифициране и измерване на влиянията на туризма. Обективната преценка изисква да се уточни, че мнението на общността домакин е до определена степен субективно, поради което се налага при задълбочения, обобщаващ и окончателен анализ на туристическите влияния, да се ползват също кореспондиращи статистически данни.

Дисертационният труд прави опит да даде отговор на въпроса, от какво се определя отношението и реакцията на местната общност към развитието на туризма и оказваните от него влияния. За тази цел бяха определени и анализирани основните фактори, влияещи върху формирането на отношението на местната общност към туристическия процес. Установи се, че местните нагласи и възприятия са променливи във времето и са зависими от различни фактори, сред които социо-демографските характеристики на общността, характеристиките на туристите и на самата дестинация. Между отношението на местната общност към развитието на туристическата индустрия и самият процес на развитие съществува тясна взаимовръзка. В тази насока дисертационният труд прави обзорен теоретичен анализ на основните съществуващи модели и теории, които обясняват взаимовръзката местна общност – туристическо развитие, като се опитва да изведе съществуващите зависимости и да обясни

съответните реакции на населението. Разгледан е индекса на Докси, който отразява зависимостта между нарастващия брой посетители в дадена дестинация и съответно увеличаващото се раздразнение от страна на местните жители. Чрез него се установяват отношенията на местните в различните етапи от туристическото развитие и се проследява промяната на социалните влияния във времето. Обяснено е приложението на Теорията за социалния обмен в сферата на туризма, от гледна точка на модел за разбиране на нагласите на местното население към развитието на туризма и възприятието им по отношение на оказваните от него влияния. За да даде обяснение на отношението и поведенческите реакции на местната общност към туристическия процес е анализирана и Динамичната матрица на Бътлър, която се базира на четири клетъчна цялостна типология, определяща характеристиките на взаимодействие между двете културни групи – туристи и местна общност. Чрез модела на Доган е представено друго цялостно виждане относно поведението на местната общност към развитието на туризма, като тук фокусът е върху ответните реакции на жителите по отношение на туристическите влияния. Четириизмерният стратегическия континуум предложен от Ап и Кромптън разкрива динамичните и разнообразни реакции, които могат да бъдат проявени от страна на населението. Осъществените анализи се използват, за да се обяснят положителните и отрицателните нагласи и възприятия на жителите към туристическото развитие и да се изследва взаимовръзката на индивидуално или на колективно ниво, с цел установяване и оценка на туристически влияния. Посочените модели обясняват връзката зараждаща се между туристи и местна общност в социо-културен аспект и съответно произтичащите специфични социо-културни ефекти. От характеристиките на реализирания обмен на ресурси по време на осъществената взаимовръзка,

зависи отношението на населението към развитието на туризма. Изводите сочат, че мнението и реакцията на местната общност по отношение на туристическите влияния и съответно подкрепата или липсата на такава спрямо туристическото развитие, зависят от установените ползи и вреди, до които води туризма. Ако се наблюдава висок и балансиран обмен в полза на общността домакин, туристическия процес се възприема като положителен и обратно, ако обменът е нисък и небалансиран в полза на туристите, местните ще проявят отрицателни нагласи. За по - изчерпателен анализ е разгледан модел за оценка на развитие на туристическа дестинация според жизнения цикъл на Бътлър.

Разглеждайки по - подробно посочените теоретични концепции, се установяват някои зависимости и общи характеристики между моделите, както и съществуващи ограничения и недостатъци на всеки един от тях. Настоящият труд прави опит да създаде един интегриран модел за изследване и оценка на местните нагласи и възприятия, като се базира на направените изложения, без да поставя ограничения. Целта е да се установят туристическите влияния в една дестинация в контекста на последващо постигане на устойчивост в туризма. Предложеният от нас модел се основава на идеята заложена в динамичната матрица на Бътлър, която разграничава активно и пасивно поведение на местните към туризма и съответно положително и отрицателно отношение. Получи ли сме четири квадранта, в които сме разположили и останалите модели на Докси, Доган и Ап и Кромптон.

Разработеният модел е универсален и приложим към всяка една туристическа дестинация, във всяка една от фазите ѝ на развитие. Очакваните отговори на местната общност са променливи величини във времето, като отчитат моментното състояние на туристическата индустрия. Периодичното

изследване на местните нагласи и възприятия по отношение на туристическите влияния, служи като оценител на настъпилите промени в следствие на провежданите местни политики в сферата на туризма. Резултатите могат да са в помощ на местните власти при разработването на подходящи стратегии за устойчиво туристическо развитие

Предложеният модел е адаптиран за община Благоевград, като туристическа дестинация. Проведения анализ на наличните природни и антропогенни ресурси в региона цели да установи етапа от жизнения цикъл, в който се намира дестинацията. Резултатите показаха, че общината е богата на ресурси, голяма част от които не са използвани в туристическата индустрия. Това е показателно за високия потенциал на региона за развитие на различни видове алтернативен туризъм. Туризмът в община Благоевград се намира в началото от етапа на развитие на жизнения си цикъл, до който извод се стигна след проведени интервюта с експерти, с дългогодишен опит в сферата на туризма. Етап, в който водените политики и стратегии са от изключителна важност за по нататъшното развитие на региона.

Проведената анкета сред местното население установи нагласите и възприятията на жителите към развивания туризъм в общината. На основа на получените резултати от изследването са направени изводи за процеса на местното туристическо развитие в контекста на постигане на устойчивост. Въз основа на събраната информация от проведените първични проучвания се определи, че община Благоевград като туристическа дестинация не търпи силно изразени отрицателни икономически, екологични и социо-културни влияния от страна на туристическата индустрия. В общ план ползите от туризма за местното население са по – големи, отколкото нанесените вреди.

Местната общност е хомогенна в своята подкрепа към развитието на туризма, като изразява положително отношение.

Този факт се свързва основно с липсата на отрицателни туристически влияния и с вярването, че туризмът води до социално и културно развитие на общността, създава работни места и предоставя възможности за повишаване на индивидуалните доходи. В настоящия момент не се наблюдава заплаха в лицето на туристическата индустрия. Населението е отворено към потенциалните туристи и намира полезни осъществяваните контакти с тях.

С цел избягването на бъдещи отрицателни туристически влияния е препоръчително всички стратегии и програми по отношение на развитието на местния туризъм, да бъдат съобразени с принципите за устойчивост. Възможността на всички граждани да вземат участие в туристическата практика, предимства на туристическите дейности за общността домакин и включването ѝ в туристическите инициативи са предпоставка за постигане на устойчивост в туризма.

Проведените проучвания доказват необходимостта местната власт да установява и да взема в предвид нагласите и възприятията на населението по отношение на туризма и неговите влияния, с цел определяне на положителните и отрицателните ефекти, минимизирането на последните и постигане по този начин на устойчивост в туризма.

Приложеният модел за изследване на нагласите и възприятията на населението към туризма в община Благоевград служи за оценка на местните туристически влияния, гарантира отговорно и устойчиво туристическо развитие, повишава качеството на предлаганите туристическите продукти и оказва положително въздействие върху конкурентоспособността на туристическата дестинация.

Осъществено от нас проучване регистрира отношението на населението към туризма в настоящия момент. Предвид, че туристическият процес е динамичен и променлив във времето,

осъщественото изследване би могло да се проведе във всеки един момент от жизнения цикъл на дестинацията, с цел да бъдат установени настъпилите промени и съществените характеристики на туризма в региона.

С оглед постигане на устойчиво туристическо развитие е препоръчително за местната власт да следи периодично оказваните туристически влияния и да съобразява политиките си на действие с получените резултати. Прилагането на правилни стратегии в сферата на туризма и правилното използване на наличните природни и антропогенни ресурси биха превърнали община Благоевград в често посещавана туристическа дестинация на регионално, национално и международно ниво.

На базата на проведените първични и вторични проучвания се потвърди изследователската теза и хипотеза, че местната общност е ключов индикатор за установяване на туристическите влияния и намаляване на отрицателните ефекти от практикуването на туризъм. Тя е основен субект, чието мнение и отношение са индикатор за положително и устойчиво туристическо развитие на дестинациите. Определянето на нагласите и възприятията на населението служи за ориентир при изготвяне на базовите стратегически и планови документи в туризма, осигуряващи постигането на така нужната устойчивост.

Изведеният модел, както и проведеното анкетно проучване, са универсални и могат да бъдат приложени за всяка една туристическа дестинация, във всеки един момент от фазата ѝ на развитие.

V. АВТОСПРАВКА

Настоящата разработка има съответните приноси, както в теоретична, така и в практическа насоченост.

1. Осъществен е систематизиран анализ на туристическите влияния в контекста на устойчивото развитие.
2. Представена е връзката и зависимостите между нагласите и възприятията на местната общност и процесите на туристическо развитие.
3. Определени са значимите фактори, оказващи влияние върху поведението на общността спрямо туристическия процес
4. Осъществен е подробен анализ на моделите и теориите за оценка на нагласите и възприятията на местната общност по отношение на туристическите влияния.
5. Предложен е модел за изследване на социо-културните влияния, чрез установяване на нагласите и възприятията на местната общност спрямо туризма и е приложен за изследваната дестинация.
6. Отправени са определени препоръки към местната власт и туристическите организации, с цел постигане на устойчивост в туризма.

VI. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Статии:

1. Далева, А., „Социализиране на културното наследство. Кукерски обичай - община Симитли“, В: Сборник „Култура и културни практики“, катедра Културология, факултет по Изкуствата, ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2012, гр. Благоевград, стр. 82-100
2. Далева, А., „Социо-културни и икономически влияния на събитийния туризъм“, под печат в Сборник на катедра Културология, факултет по Изкуствата, ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2015,

Доклади:

3. Daleva A., „Trifon Zarezan feast, as a recours for development of cultural tourism“, В: сборник с доклади от Международна научна конференция „Културни коридори Виа Диагоналис - Културен туризъм без граници“, 2013, Благоевград, стр. 351-355
4. Daleva A., „Wine tourism and socio-cultural development“, В: сборник с доклади от Международна научна конференция „Международен туристически форум СПА и Вино“, 2014, Благоевград, стр. 71-75